

Маданият ва маърифат хар доим инсоният тараккиётининг идеалларини, мазмун ва мохиятини англашга харакат килиб келган.

Мен бутун борликни мангулаштириб,¹
Дунёни унутиб яшасам – ўтсам!
Ўзлиги йўқларда ўзлик яратиб,
Рўёни чин этиб, йўқни бор этсам!

Александр Блок фикрича, инсоният макседи – дунё ахлини одамийликка (инсонийликка) ўргатмок. Бу жуда буюк ва ноёб эндемик² гоё. Жахон маданияти хазинасида бошка бирорта гоё йўқки, шу даражада кўламдор бўлса. Россияда бу метофизик гоё кўпларга хос. Пушкин давлатни инсонийлашни, Горький инсонни инсонийлаш, Циолковский коинотни, Федоров мархумлар оламини, Лобачевский фазо ва маконни инсонийлашни, Бернадский одамларнинг акл-идроки, рухияти ва маънавияти – ноосферани,³ Станиславский сахнани психологик холатларга, кечинмаларга тўлдиришни, ВХУТЕМАС (санъат илмгохи) рўзгор ашё-буюмлари дизайнини, Дзига Вертов инсон нигохи оркали кинони, Эйзенштейн кино монтажини, Солженицин жамиятни инсонийлашни зарур деб билганлар. Рус маданияти оламини одамийликка чакириб, метафизик макседни кўзлар эди.

Пушкин учун инсон хаётининг олий макседи ва мохияти мухимдир. Агар идеаллар бўлмаса, "... хаётимиз гафлат уйкусидир, гўё фалакнинг замин устидан масхаралаши каби". Бу тарихий-фалсафий мулохазалари маркази "Мис чавандоз" асаридир. Поэмада шахс ва давлат муносабатларининг юксак идеали хакида гап боради. Бу муаммони Пушкин поэманинг икки бош кахрамонининг хаёт мохиятини кандай тушунишларини таккослаш оркали хал килади.

Хаётнинг икки дастури, икки макседи, икки мохияти.

1. Пётр I нинг "мўъжиза яратувчи" дастури:

Шунда туриб, шведларга солгаймиз кутку,
Янги сахар куражакмиз мисли тош, оташ.

Бу – азалдан буюрмишдир, бермайди уйку,
Бурни осмон кўшни билан касма-касд яшаш.
Барча очмок истагида Овропага, бок,
Оёқларни маҳкам тираб дарё бўйида.
Биз томонга сузаётган тўлкин куйида
Бизникида меҳмон бўлар кўпдан-кўп байрок.

Пётрнинг дастури буюк давлатчилик, оқилона ташки сиёсат, иқтисодий ривожланишни
кўзда тутувчи мақсадларни ўз ичига олади. Аммо у орқали шахс муаммоларига
чиқишнинг йўли йўқ.

2. Оддий одам Евгенийнинг хаётий дастури:

Уйланиш? Менгами? Нечун бўлмасин?
Инчунун, огиррок кечади албат.
Ва лекин мен ёшман, соғломман, бетин
Меҳнатдан кочмайман, у – менга одат.
Куриб олажакман ўзимга оддий,
Камтарин, осуда, содда бошпана.
Эркалайман Парашамни, Парашам хушбўй,
Ўтиб кетар билдирмасдан йиллар ҳам ёна.
Ер оламан, балки азиздан азиз
Болаларим ҳамда ширин оилам
Ташвишини суюб, беминнат, бесўз
Кўтаради мен-ла суюк Парашам.
Яшагаймиз бирга бахтли, шодумон,
То кабрга қадар омондан омон.
Кўлни кўлга кўйиб, суяб икковлон.
Набиралар бизни кўмар бегумон...

Инсонпарвар Пушкин учун кичик одамнинг дастури ҳам, мўъжиза яратувчи программаси
ҳам тенг! Фақат уларнинг уйғунлашувигина давлат барқарорлигини ва шахс бахтини
таъминлайди. Улар ихтилофи эса, давлат ва ҳокимият учун ҳам, шахс ва фуқаро учун
ҳам фожиадир.

Пушкин маҳоратининг буюклиги – мукамал жамият тузиш ҳақидаги оламшумул-тарихий
гоя, давлат ва шахс уйғунлиги зарурати ҳақидаги қарашларини, нафақат асарнинг
мазмун ва маънолари орқали, балки услуби орқали ҳам намоён қила олганлигидадир.
“Мис чавандоз” услубига ана шу концепция юкланган.

Услуб – мактаб дарслиги тил меъёрларидан четга чиқиш, бадиий тилга кўчишдир.
(Р.Барт).

Яйдок йўллар киргогида У
Улуг ўйлар далаларига
Турар олис-олис кўз ташлаб.

“Мактаб тили” да бундай дейиш керак эди: “Кимсасиз кумлок киргокда Пётр ўй суриб турарди”.

Пушкин эса “мактаб тили”дан четга чиқади... қайси томонга? Касида (ода) томонга. Яъни, касида тилида “берег” эмас, эскича “берег” дейиш керак эди. Пушкинда “пўпчик босган боткоккли сохилда” дейилган. Поэмада бошдан-оёқ касида тили билан одатдаги иборалар кўшилиб кетган. Якуни куйидагича:

... Девонамни остонамда
Топдилар менинг.

Шундан кейинок СОВУК (касидабоп сўз! – Ю.Б.) МУРДА (жасад)ни
(Одатий сўз! – Ю.Б.) ҳам
Топширдилар раббим кўлига.

Поэма услуби – касидавий сўзлар ва одатий сўзлар кўшилувидан иборат.

Касида услуби – одатий сўзлар Пётр (хукмдорлик, давлатчилик) ва Евгений образини (шахс, фукаро) шакллантиришга ёрдам берган. Уларнинг уйғунлиги поэма услубини ташкил қилиб, унга гўзаллик багишлайди, воқеликда эса хукмдор ва халқ бирлашуви давлат ва хукмдорни ҳам, оддий одамларни ҳам барқарор бахтли хаёт билан таъминлаш мумкин.

Уйғунликни ниҳоят хунук шаклда бузиб, Мис хайкал Евгенийни, “Хаф сеними, караб тур!” деб дўк ургани учун, ўч олиш макседида уни қувлай бошлайди.

Мис чавандоз – зиддиятли образ, унда Пётр ва рус давлатчилиги билан халқ карама-қаршилиги акс этган. Пушкин тилида мис – эстетик жихатдан салбий тусда берилган:

Канча – канча, о, мис калблару
Хатто канча беор гариб, ёт
Олмок бўлар мендан хамиша
Унутилмас мухр, таассурот.

Мис – салбий тавсиф. Лекин чавандоз (оддий отлик эмас) балки – рицар. Пушкин Николай I хакида “подшо рицар эмас” дея беихтиёр айтиб юборган, аслида Пушкин учун Пётр – рицар.

Фальконе ясаган хайкал (Мис чавандоз) бронзадан ишланган. Пушкин чавандози эса, айна бир вақтда, мисдан, бронзадан ва темирдан. Чавандоз мисдан, аммо бронзадан ҳам дейилади (“бронза отдаги маъбуд”). Тош йўлдан силкиниб, огир жаранглаб чопкир туёғи товушин эшитардик биз. Бронза – жарангдор, асл металл. Аммо мис чавандоз айна пайтда темир. (“Ох, кудратли тақдир хукмдори... Темир юган жилов ила Россияни оёкка кўтардинг”). Бу Пётрнинг иродаси ва бунёдкорлик кудратига берилган баҳо. Пушкин рус давлатчилигини мактайди. Барча иллатларига карамай, Пушкин Россия мустақиллиги ва яхлитлигини таъминлади. Бу ерда Пушкин Мицкевич (“Буюк Пётр хайкали”) дан бошқачарок фикрда. Мицкевич учун Мис чавандоз Польша мустақиллигини барбод қилган Рус давлатининг тимсоли. Пушкин эса Россия бошига Польша куни тушмаслиги тарафдори. Рус харбий кудратини мактовчи касида:

Севаман жангари харбий хаётни,
Марснинг-да гаройиб далаларида.
Пиёда кўшинлар, хар учкур отни
Шу хаётдай метин ялдоларида.
Улар саф тортади бир текис, равон,
Голиблар байрогин баланд кўтариб.
Мис калпок жилваси ёниб, бегумон
Ўтаётир кураш, навкарлар ортиб.

Пушкин, давлатчилик факат шахсгагина таяниб яшай олмайди, деб хисоблайди. Кудратли давлатни факат буюк шахс учун ёки бунинг аксича, буюк шахссиз барпо қилиб бўлмайди. Давлат шахс орқали ва халқ манфаатига бунёд этилади. Тарихни шахс харакатга келтиради. Агар инсон шахсий ва ижтимоий хаётда қувонч ва бахтга эриша олмас экан, давлат муваффақиятларга эриша олмайди, унинг асоси пуч бўлиб қолаверади.

XIX асрнинг учинчи чорагида бу муаммоларни юксак даражада хал қилишдаги уринишлар “Мис чавандоз” бадий концепциясини юксак тарихий чўккига олиб чиқди. Давлат бўлиши зарур. Давлатчиликнинг йўқлиги ёки унинг заифлиги ёмон оқибатларга олиб келади, бу эса унинг катталашиб кенгайганидан ва тоталитаризмдан ҳам ёмонроқ. Лекин айрим пайтларда давлат гайриинсоний томонга ривожланади, демак, давлат инсон учун фойдали хусусиятларга эга бўлиши керак. Пушкин исённи тарихан унумсиз, лекин тараккиётнинг айрим ҳолатларида муқаррар содир бўладиган ҳодиса, деб кўрсатади.

Бадий маданият тарихий жараёнда парадигмаларни4 ҳосил қилиш билан катнашади. Инсоният тарихи – парадигмалар алмашувидир. Инсон, ўз олдига қўйган олий максоди кадрсизланаётганини сезгач, янги максадларин кўзлайди ва унга қараб интилади. Аммо парадигмаларнинг нуқсонлари намоён бўла бошлагач, кескин ўзгариш, яъни таназзул

юз беради. Янги давр – янги парадигма демакдир. У жамият тараккиётига ёрдам беради, лекин тез орада у хам инкирозга учрайди.

Парадигмаларнинг кискача тарихи.

1. Кадимий давр: инсон халокатли хаёт шароитларига карши чидамли курашчи бўлган, инсон насли давомчиларини омон қолишига қаратилган кураш даври, (қояга солинган расмлар, “неолит даври Венераси”, унинг шаклидан бош вазифаси яққол кўзга ташланади). Қоя расмчилиги ва қадимий ҳайкалтарошлиқда инсониятнинг омон қолиши: эркакларнинг кўпроқ ов билан шугулланиши, аёлларнинг эса кўпроқ тугиши (зурриёт қолдириши) зарурлиги ақс этган.

2. Антик давр: ватан ҳимоячиси – қахрамон бўлиши зарур (Илиада).

3. Ўрта асрлар: инсон – гуноҳкор банд, чўкқиларни забт этишга йўналиш олган ва қамолга етгач, дунё саодатига эришиш учун дунё неъматларидан воз кечган – муқаддас зот. (Кёльн ибодатхонаси).

4. Уйғониш даври: инсон – даҳо. Унинг принципи: “Ҳоҳлаганингни қил!” (Ф.Рабле). Бу парадигма таназзулини Шекспир англаган: Яго “Ҳоҳлаганингни қил” тамойили билан Отеллони ҳалок қилган.

5. Классицизм: инсон – давлат функцияси П.Конель (Сайид) қиролга оқилона қарамлик – (вассаллик).

6. Маърифатчилик: “айрим ва қисман”, соғлом фикрли – улкан одам миттилар орасида, митти – улканлар орасида (Ж.Свифт).

7. Сентиментализм: сидқидил инсон, қўнғил ақлдан қўра ақллироқ (Руссо).

8. Романтизм: шахсиятпарастлик деви беҳаловат дунё тартибларига қарши қайтмас исёнкор; ёвузлик абадий, ёвузликка қарши кураш ҳам – абадий, уни енгиб бўлмайди; лекин ора-сира ҳаловатга эришиш ва омон қолиш мумкин (Байрон).

9. Реализм: инсонда олам ақс этган; ўзликни қамолга етказиш йўли билан, ёвузликка зўрвонлик қўлламай (Л.Толстой), давлат ва шахс уйғунлигига эришиш мумкин (А.С.Пушкин).

10. Социалистик реализм: инсон – қайта қурувчи; ёвузликка қарши инқилобий қуч билан оламни қутқарса бўлади, “дунё қон тўкиш билан ўзгариши мумкин” (М.Горький).

11. Модернизм: инсон – умумун олганда – ёлғиз; бу адоватли (Кафка) ва тутуруксиз (Комю) дунёда ижтимоий тузилмаларсиз яшаш мумкин эмаслигидан қайғуради.

12. Шарқ модели! Инсоннинг ички кўзғолмас оламида – хаёт қайнайди. Шарқ маданияти парадигмаси: олий мақсадлар (идеаллар) эмас, балки дао (табиий яшаш йўли).

Жаҳон урушларини бошдан кечирган дунё – портлаш ҳавфи остида. Совуқ урушлардан сўнг қириб қолган янги давр инсоният тарихида биринчи бўлиб мақсадсиз, идеалларсиз ва маъносиз хаёт кечирмоқда. Дунёқарашда қора туйнук пайдо бўлди. Бу – хаётнинг турли жаҳаларида ақс этмоқда. Масалан, кўпчилик сиёсатчилар ўзларини прагматиклар деб ҳисобламоқдалар, ҳолбуки улар стратеглар бўлишлари керак (аммо мақсад бўлмагач, қандай стратег бўлиши мумкин?) ёки, айтايлик, истеъдодли асарлар пайдо бўлмоқда, лекин кейин ўн йилликларда бирорта ҳам буюқ асар яратилмади (хаётнинг олий мақсади ва идеалларисиз мумкин эмас!) Бошқача айтганда маданият янги даврнинг парадигмасини шакллантириши керак.

XXI асргача хаёт парадигмаси – янги типдаги глобаллашувдир. Унга қилич ёрдамида (Македонский), ҳоҳ ва қилич ёрдамида (Буюқ қирол), янги буржуа тузуми ва милитик найзаси ёрдамида (Ленин), иқтисод ва ҳарбий қемалар ёрдамида (АҚШ) эришмоқчи бўлишди.

XXI аср хаёт парадигмаси: умуминсоний маданият асосида глобаллашув; турли миллатлар ва давлатчилик шакллари саклаган холда инсоният наслининг бирлашуви ва тараккиёти таъминлаш, шахс кадрили тиклаш ва мустахкамлашдир.

Бу стратегик максадга эришув нафакат ижтимоий фанлар, нафакат табиий фанлар, хатто технологияга нисбатан ҳам устуворликни таъминлашни талаб килади. Бугунги кунда инсоният тараккиёти ва яшамоги, факатгина янги техника ютуқлари эмас, балки А.С.Пушкиннинг “низоларни бас килиб, бир оилага бирлашган халклар” хақидаги васияти, Т.Шевченконинг бир оила бўлиб яшаш хақидаги орзуси, И.Кантнинг адабий тинч-тотувлик хақидаги гоёси, Ф.Шиллер ва Людвиг Бетховеннинг “Миллионлар, кучоклашинглар!” деган хитоби канчалик даражада амалга ошишига боғлиқ.

|

Балки хаётнинг маъноси кераксиз нарсадир? Хаёт ўзича кадрли. Хаёт ўзлигича хаёт демак; у ўз холича зарурият ва турмуш мукамаллиги эмасми? Ха, хаётнинг ўз кадрили бор. Инсон хаёти эчки хаётидан фарқи шуки, у доимо мазмунга интилади, умри сермазмун ўтишини хавас килади. Акс холда Сартр, Камю ва бошқа доно экзистенциалистларнинг хозирги хаёт беъманиликдир, унда маъно ва мазмун йўқ деганлари хақ бўлиб чиқарди. Гап эчки хақида кетганда, балки улар хақдир. Лекин мен эчки бўлишни истамайман ва ўзгага ҳам маслахат бермайман, хатто мухтожлик нималигини билмайман, зеб-зийнат ичида ким бўлиб яшашга бефарқ бўлган миллионерга ҳам.

Хўш, кандай килиб маъноли хаётга эришмоқ мумкин? Инсон олами бойлар ва камбагаллар, кизиллар ва оқлар, октанли ва коратанлилар, коммунистлар ва антикоммунистлар, ватанпарварлар ва демократлар, славянпарастлар ва гарбпарастлар, глобалистлар ва антиглобалистлар, диндорлар ва агностикларга бўлинмаслиги керак. “Ўлим хақ!” (?) маъносида инсонлар олами хаёт мохияти ва мазмунини тўла англовчи инсонлар ҳамда маъно-мазмунсиз, тутуруксиз хаёт кечирувчи одамлар тоифаларига бўлинган. Хозирги замон жамиятининг “синфий” асослари, мулкий ахволдан катъий назар, шу тарзда бўлинган.

Англаб етганлар тоифасига дайди (Сатин)ни ҳам, миллионерларни (Шукин, Третьяков)ни ҳам, ватанпарвар, демократ ва коммунистларни ҳам киритиш мумкин. Маъноли яшаётгани одамни кандай белгилаб бўлади? Кайси хусусиятлар билан? Бойлигимиз? Йўқ! Камбагаллигимиз? Йўқ! Аклими? Йўқ! Истеъдодими? Йўқ! Ақл ва истеъдоддан ҳам юкорирок бўлган эзгулик, яхшилик бор. Ана шу омиллар хаётнинг мазмун ва мохияти томон етаклайди, ақл билан истеъдод эса уни амалга оширишда ёрдам беради. Бундай инсонларни “сермахсул одамлар” деб Брехт жуда аниқ гап айтган.

Сермахсул инсон хаётдан хадеб олавермасдан, унга ўз хиссасини ҳам кўшади. Хеч бўлмаганда шарк донишмандлигида айтилганидек, дарахт экади, ўстиради ва уй куради, китоб ёзади, битта дарахт кесса, ўрнига иккита экади. Нефтдан бойиб кетса, албатта шу заминга ва унда яшаётган одамларга бойлигининг бир қисмини сарф килади.

(Йиллар давомида ишчиларга арзимас маош тўлаб, кахратон киш кунлари иситиш ва электр энергиясини ўчириб қўймайди). Тўгри, сермахсул инсон ҳам баркамол эмас, фариштадек бегунох бўлолмайди. Каердадир кувлик килади, каердадир ёлгон ишлатади, алдайди. У хар доим “ўзим бўлай” (хаскашдек факат ўзи учун, эгоист кабилида иш тутмайди, ёки бирор нарчасини бировларга бериб юбормайди) белкуракка ўхшаб ўзидан четлатувчи, яъни альтруист эмас, балки бировларга ҳам бўлсин, менга ҳам бўлсин (арра) деган тамойилга амал килади. Майли, “бировлар” деганда умуман инсоният ёки ўз халки бўлиши мумкин. Сен яхшилик килган ўша бировлар хеч бўлмаганда фарзандларинг, ота-онангдир – демак умринг зое кетмапти – инсоният олдида юзинг ёруг.

Афтидан, сермахсулликнинг ҳам ўз даражалари бор. Улардан энг олий даражадагилари – инсонларга олов хадя этган Прометей, эзгулик гоясини улашган – Исо пайгамбар, адолат гоясини уктирган – аллох таоло, рухий, маънавий бойлик ва бадий кадриятлар хадя этган Шекспир, донолик ва ўзлигимизни англашга ўргатган – Кант. Космик фазони совга килган Королёв ва Гагаринлардир. Олий сермахсуллик – инсоният учун зарур бўлган ишларни амалга оширишдир.

Камина – етмишинчи йилларда Щчукин номли театр билим юртида биринчи курсда “Эстетикага кириш кисми”дан, охирги курсда “Эстетика”дан дарс берардим. Шундай одатга ўргатгандим: биринчи курсда, машгулотларнинг биринчи кунни “шумтакаларга” шундай савол берардим: “Нима сабабдан санъат сохасини танладингиз?”; “Хаёт мохияти нимада?”. Жавобларини эса магнит тасмасига ёзиб олардим.

Жавоб берган талабалар орасида шу кунларда маълум ва машхур бўлиб кетган: Демидова, Вертинская, Чурсина, Смехов, Калягин, Арлазоров, Високовский, Овшаров, Стеблов, Подколзин, Славина, Золотухин, Филатов, Арзуманян, Селёзнёва, Максакова, Бурляев ва бошқалар бор эди. Жиддийми ёки хазил-мутойиба тарикасидами, жавоб бериш ўзларига хавола этилганди...собик талабаларимизнинг хаёт мохияти хакидаги жавоблари, айникса, хозирги кунларда, улар мохир санъат усталари, кинематографчиларга айланиб, кўпсонли мухлислар мехри куршовида, янада кизикарли кўринарди. Ўшандан бери орадан кирк йил (хатто кўпрок ҳам) ўтган бўлиб, навбатдаги кўчишларимнинг бирида ўша тасма йўколди. Факат айрим жавобларгина ёдимга (кайси жавоб кимга тегишли эканлиги ёдимда йўк) бўлиб, уларнинг кискача мазмунини, гарчи ўзига хос белгиларини ва тафсилотларини келтира олмасам-да, айтиб ўтишга харакат киламан:

- Хаёт мазмуни – мартабада.
- Ижод учун яшаш керак!
- Йўк, томошабин учун!
- Хаёт мазмуни севгида, оилада, фарзандларда.
- Авлодлар эстафетасида.
- Санъатда.
- Устоз бўлишни истайман!
- Яшашдан максадим – шон-шухрат!
- Йўк, эзгулик.

Канчалик гўр, кандай чиройли шўх сўзлар эди булар! Канчалар гўзал эди ўша ёмонланган тургунлик даври! Хаётга кадам босаётганлардан бирортаси ҳам максадим – текин даромад, бойлик, очкўзлик, Багам оролларида алохида уй демаяпти-я!..Ёки “Челси” инглиз футбол клубини сотиб оламан”, “Рублёвқада ёки сув омбори зонасида

алохида уйим бўлишини истайман”, деб ҳеч ким айтмаган. Чамаси, ҳамма бой бўлишга қарши эмас, камбагал бўлишга қарши эди. Лекин, худога шуқурки, бойиш масаласини ҳеч ким хаётининг максоди қилиб қўйган эмас. Хозирги кунда телевидениеда “Қандай қилиб миллионер бўлмоқ керак”, деган кизиктирувчи ва бузгунчи ном билан жозибали ва иқтидорли артист Максим Галкин олиб бораётган кўрсатувларни миллионлаб томошабин марок билан томоша қилади. Яхшиси, “Қандай қилиб Инсон бўлмоқ керак”, деган программа ташкил қилинса маъқул бўлармиди?

Охирги курснинг сўнги машғулотида мен яна ўша саволларни бердим ва яна магнитофонга ёзиб олдим. Анча “вояга етган” жавобларни ёзиб олгач, магнитофонни қайтадан қўйиб, биринчи курсдаги жавобларни марок билан тингладик. Бу ҳақда мен ўз нуқтаи назаримни баён қилдим. Қарангки, ўша пайтдаги кўпчилик талабалар билан фикримиз бир жойдан чиқди: факат ўзи учун яшаш нотўғри. Факат бошқалар учун яшаш ҳам нотўғри. Бошқалар учун яхшилик қилиб, ўзи учун яшаш керак. Хунвейбинча коллективизм – нотўғри, эгоцентризмга асосланган экзистенциализм ҳам нотўғри. Хаётдан мумкин бўлган барча моддий ва маънавий бойликларни имкон борича кўпроқ олиш керак. Ўзингдаги бор кадриятларни, моддий ва маънавий бойликларни одамларга сахийлик билан улашиш керак. Руставели айтади: “Нима берсанг – ўзинга қайтади, нимани яширсанг – йўқотасан”. Ўзгаларни бойитиб, ўзинг ҳам бой бўл, мухими – олган нарсангдан берганинг кўпроқ бўлсин. Одамларга кўпроқ нафинг тегсин. Бу дегани, охирги қўйлагингни ечиб бер дегани эмас – бу нарса азиз-авлиёларга хос. Бу нарса ишдаги ва хаётдаги сермахсуллик ҳисобидан бўлсин.

Хаётнинг “кўшимча хаёт махсули” бериши керак. (Ўша йиллари мисол келтириш учун менда намуна йўқ эди). Миллионер Форд – сермахсул инсон. У Америка автомобиль саноатини яратди. Бизнинг айрим рус олигархлари сермахсул эмас – текинхўр. Улар ўзлари ишлаб чиқараётганларидан ҳам кўпрогини истеъмол қиладилар. Хозирги миллионерлар ҳеч нарса яратмасдан кўпроқ уриб қолиш пайдалар. АКШни унчалик ёқтирмайман, лекин энг бой америкаликлардан қирқтаси ўз бойлигининг асосий қисмини ўз ватанлари раванки учун мерос қолдирганларига тан бермай иложим йўқ! Уларнинг хаёт мохияти – худбинликдан йироқ.

Қайтараман – бу муҳим. Белкуракка ўхшаб, ҳамма нарсани ўзингдан четлатма, хаскашга ўхшаб ҳамма нарсани ўзинга тортма! Аррага ўхша – ўзинга ҳам, ўзгаларга ҳам бўлсин. И.Кантнинг “катъий талаб” иборасини қучайтириброк шуни айтаман: “Агар ёвуз бўлишни истасанг – нимани хоҳласанг шуни қил. Агар инсон бўлишни истасанг – ўзингдан кўра бошқаларга кўпроқ яхшилик қил”.

Юрий Боров,

***Россия Фанлар академияси Жаҳон адабиёти институтининг бош илмий ходими,
Бадий академия академиги, филология фанлари доктори, профессор***

Рус тилидан Абдунаби Абдулқодир таржимаси